

ESTETSKO I ETIČKO JEDINSTVO U MARULIĆEVIM DJELIMA

Drago Šimundža

UDK: 821.163.42.01 Marulić : 17
Izvorni znanstveni rad

Drago Šimundža
Nadbiskupska klasična gimnazija
S p l i t

Humanistički polihistor i renesansni stvaratelj, baštinik starih kultura i graditelj novih sinteza, Marulić je višestruko složen i raznolik. Ima književnih djela i stručnih rasprava, različitih vrsta i podvrsta, epskih i lirskih inspiracija, biblijskih tema i rodoljubnih motiva. Unatoč tome, lako je prepoznatljiv. Bitno ga određuju dvije osnovne vene ili, bolje, dva komplementarna nadahnuća, pjesničko i etičko.

Poezija mu je spontana ekspresija, a etika, kako sam kaže, znanost “iznad svih znanosti”.¹ Drugim riječima, po naravi je bio pjesnik, a po praktičnom angažmanu etičar. Didaktički je razmišljao, a poetski stvarao. U tom su mu svjetlu pjesnička i etička komponenta u velikom dijelu stvaralaštva nerazdružive. Tipski ga obilježavaju i zajednički određuju u jedinstvenu poetsko-didaktičnom izričaju.² Štoviše, značajan su kriterij pri prepoznavanju Marulićeva poetsko-didaktičkog stila i auktorske autentičnosti.

¹ M. Marulić, Predgovor *Evandelistaru*.

² Nije slučajno — spomenimo i to — u *Instituciji* iz 1506./07. objavljena pjesma *Carmen de doctrina Domini nostri Iesu Christi pendentis in cruce*, koja je po svojoj naravi, bez obzira na formu, slična Marulićevu moralno-teološkom kodeksu. Oblici su im različiti, ali su im motivacije i poruke iste.

1. DVA UVODNA POJAŠNENJA

Ulazeći ovdje s jedne strane u literarno osvjetljenje i sadržajnu motivaciju tih dviju komponenata, s druge u stilske vrijednosti i genetičko jedinstvo njihova binarnog principa, osjećamo potrebu da odmah na početku, radi boljeg razumijevanja cjeline Marulićeva djela i osnovnih stajališta naše rasprave, iznesemo dva kratka uvodna pojašnjenja. Prvo se odnosi na (povremena) tradicionalna shvaćanja oca hrvatske književnosti (u stihovima kao književnika, pjesnika, a u prozi kao moralno-teološkog pisca, etičara i didaktičara), drugo na kontroverzna isticanja njegove glavne tematike (biblijsko-etičke) kao jedine.

Odgovori su danas veoma jednostavni:

1. Formalna podjela da je Marulić u prozi samo moralist, a u poeziji pjesnik,³ nema stvarnih uporišta. Stručne analize pokazuju — što ćemo vidjeti i u ovom radu — da je i u poeziji etičar i u prozi književnik.⁴ Primjerice, najčešće izdavana pjesma *Carmen de doctrina domini nostri Iesu Christi pendentis in cruce*⁵ i njezina hrvatska verzija *Krstjanin Isukarsta propetoga gledajući pita a on odgovara kristijaninu* po formi su poetska nadahnuća, a po naravi moralno-teološke pouke, dok su s druge strane neki prozni radovi, na primjer *Institucija* i *Parabole*, u oblikovanju različitih slika i primjera, odnosno u gradnji prisposodbnih priča i književno-odgojnih izlaganja, istodobno etička i književna djela. Ukratko, u Marulića se i u proznim i u stihovnim oblicima osjeća njegov literarno-didaktički stil u kojemu jedinstveno sudjeluju etičar i pjesnik.

2. Marulićeva se glavna tematika — mahom biblijsko-teološka — ponekad olako uopćavala, tako da se i nehotice javljalo mišljenje kako je tobože u Marulićevu opusu jedina. Doduše, marulolozi su otklanjali takvu pretpostavku. Znali su da se u cjelini isprepleću različiti pristupi i sadržaji, često u istim naslovima.⁶ Unatoč tomu, neka su mišljenja u prošlosti bila sklona generalizaciji i jedinstvenoj opciji.

³ U nas je dugo bio priznat samo kao pjesnik, u pjesničkim djelima, a na Zapadu, što potvrđuju i neki leksikoni, samo kao moralist, na temelju moralnih kodeksa. Takav stav, makar se povremeno javlja i danas, nije prihvatljiv. Naravno, poeziji je normalno više pristupati literarno, a proznim raspravama moralno-teološki. Međutim, isključivost ili prešućivanje druge komponente nije opravdana.

⁴ O tome se parcijalno dosta pisalo, usp. na primjer B. G l a v i č i ć, Marulićev *Evangelistar* kao književna umjetnina (*Mogućnosti*, 34, 1986, 4/5); D. Š i m u n d ž a, Literarne značajke Marulićeva *Evangelistara* (*Dani Hvarskog kazališta*, XV, Split, 1989); N. J o v a n o v i ć, Čitanje Modruškog Marulićem: *De consolatione* i *Evangelistarium* (*Colloquia Maruliana* — unaprijed CM — VIII, Split, 1999). Usp. također moje uvodnike u Marulićevim *Sabranim djelima* (*Institucija*, *Evangelistar*, *O poniznosti i slavi Kristovoj*, *Pedeset parabola*, *Posljednji sud* i *Dijaloški i dramski tekstovi*).

⁵ Charles B é n é, *Sudbina jedne pjesme*, *Destin d'un poeme*, *Destiny of a poem*, Split, 1994.

⁶ Čitav niz studija upućuje na raznolikost Marulićeve tematike, pa i u istim radovima. Primjerice, svi se analitičari *Judite* slažu s njezinom renesansnom, dapače petrarkističkom motivikom i biblijskom poukom (usp. na primjer uvodne studije u *Juditi* u *Sabranim djelima*,

Danas smo kritičniji i sigurniji. Novootkrivena *Marci Maruli Epigrammata*⁷ uvjerljivo potvrđuju osnovnu postavku da u Marulića ima različitih tema, stilova i motiva povijesna, prigodna, zabavna, polemična i šaljiva karaktera, dapače da u nekim prigodnicama i epigramima nema biblijskih i didaktičkih komponenti, nego običnih zabavnih sadržaja, prigodnih stihova ili, čak, polemičnih naboja; a u nekima, mahom, samo mitske motivike i metaforike.

Zbog toga ćemo odmah naznačiti da jedan dio Marulićeva dosad poznata opusa ne ulazi izravno u našu raspravu. Malen je to dio, vrlo malen, ali je stvaran.

Usput bismo dodali da i u glavnim djelima ili, točnije, u djelima teološko-didaktičke i poetsko-biblijske tematike na koja se izravno osvrćemo, ima dosta raznolika gradiva. Ne bismo naglašavali složenu percepciju životne stvarnosti s nizom mitskih “prilika” i strastvenih motiva u *Juditi* i *Davidijadi*, radije ćemo upozoriti da su i Marulićevi moralni kodeksi velikim dijelom egzistencijalno motivirani, što je samo po sebi zahtijevalo mnogostruke primjere i analize u kojima na vidjelo izbija kompletna ljudska zbilja, poroci i vrline. Dovoljno ćemo na to upozoriti ako kažemo da su im motivacije etičke, točnije, teološkodidaktičke, a tematika životna, s puno sociopsiholoških nemira i realističkih ilustracija.⁸

2. MARULIĆEV BINARNI PRINCIP

Vraćajući se našoj temi, ponovno bismo naglasili genetičko jedinstvo jedne i druge Marulićeve komponente, poetske riječi i etičke poruke. Svjesni smo da su po naravi različite i da im se može odvojeno pristupati. Jedna se, po uputama stare retorike, redovito odnosi na stilska sredstva i estetsku izradu djela, dok druga više pripada motivaciji i predmetno-sadržajnoj poruci. Međutim, ovdje su u našem

Split, 1988, zatim *S k o k o v u* raspravu o njezinim stilskim vrijednostima, *Zbornik Marka Marulića*, Zagreb, 1950, i *F i s k o v i ć e v* “Prilog životopisu Marka Marulića Pečenića”, *Republika* 6, 1950, br. 4, 186-204).

⁷Darko Novaković je 1995. u Sveučilišnoj knjižnici u Glasgowu pronašao prijepis *In epigrammata priscorum commentarius* s nizom ranije nepoznatih pjesama (D. N o v a k o v i ć, “Dva nepoznata Marulićeva rukopisa u Velikoj Britaniji...” s priloženim faksimilima i priređenim pjesmama *Marci Marvli Epigrammata*, *CM VI*, Split, 1997, 5-80; I s t i, “Nepoznate Marulićeve pjesme”, prepjevao D. Novaković, *Vijenac*, Zagreb, 4. 4. 1996, 15). Radi se o malim formama: epigramima i prigodnicama. Naslovi su brojni — ima ih 141; najviše ih je u dvostisima, 81. Stihovi nisu brojni; ukupno ih je 738; raznolike su tvorbe i sadržaja; dijelom su mitološki tkani i inspirirani.

⁸Marulićev svijet nije svijet svetaca, nego običnih ljudi sa svim mogućim sklonostima. *Institucija* je na primjer puna različitih storija i poroka, predočenih doduše redovito *a contrario*, u vidu opomena i upozorenja. Ni poticajni joj uzori nisu uvijek idealni. Ima kojekakvih prijestupnika, od gradskih bludnica do šumskih razbojnika, koji su u više navrata, kao lapsi i relapsi, upadali u različite poroke i mane. Dosta je pročitati životne storije Marije Egipatske ili kratke “životopise” opata Mojsija i sv. Panucija na primjer da se uvjerimo u široku panoramu antropoloških tema u Marulićevim djelima.

shvaćanju vrlo bliske. Označuju dva komplementarna aspekta istih tekstova i nadahnuća. Genetički su između sebe povezane. Dapače, imamo dojam da ih je i Marulić tako shvaćao i doživljavao te se svjesno trudio da ih što više spoji i ujedini. Osjeća se to, kako ćemo vidjeti, u njegovu stvarateljskom činu, u čitavu procesuru rada od izbora teme i strukture, do kompozicije i obrade.

Ne bi bilo dobro — i moramo se od toga ograditi — da naše tumačenje dobije prizvuk zamjene teza, kao da brišemo razlike između pojedinih vrsta i žanrova, pjesničkih djela i stručnih rasprava. To nam nije namjera. Znamo da pjesnik ostaje pjesnik, bez obzira na građu i motive. Štoviše, književni mu analitičari ne moraju prilaziti s izvornog (genetičkog) stajališta i predmetnih vidika. Dovoljno im je ostati na literarnim svojstvima i filološkim odlikama, manjem ili većem uspjehu tvorbe i izričaja, versifikacije i stila. Međutim, naša nas optika vodi drugim putem. Pred očima su nam Marulićeva komplementarna nadahnuća, stoga im zajednički pristupamo. Cilj nam je osvjetliti činjenicu da otac hrvatske umjetničke književnosti konzistentno gradi na svojoj poetskoj matrici i odgojnoj po(r)uci, pjesnički i etički angažirano. Zato smo — ne isključujući različita gledišta i višestruke raščlambe — skloniji njihovom povezivanju, točnije, njihovim kreativnim suodnosima i međusobnim prožimanjima, nego stilsko-sadržajnim razdvajanjima.

Naša je osnovna postavka stoga potpuno jasna: Marulić je stvaralački udružio moralni senzus i literarni genij te na tom principu stvorio predmetno slojevita a misaono jedinstvena djela, u kojima se etika i estetika tako prožimlju i povezuju da je nemoguće govoriti o Maruliću pjesniku i estetu, a zanemariti etičara, teologa i moralista, kao što bi bilo manjkavo raspravljati o Maruliću etičaru, teološkom piscu i moralistu, a ne voditi računa o njegovim književnim vrijednostima i literarnom stilu.

Razlozi su za takvo gledište višestruki. Otkrivamo ih u samim djelima. S jedne strane u auktorskom angažmanu i glavnoj motivaciji, s druge u općoj koncepciji i stilskoj kreaciji koje se genetski napajaju na oba izvora. Po tome je Marulić dovoljno prepoznatljiv. Naime, koliko ga karakterizira izvanredno poznavanje literarnih i humanih vrijednosti starog mediteranskog svijeta, toliko ga tipski obilježava njegova *docta pietas*, etička postojanost i biblijsko nadahnuće, te s tim u svezi konkretistička tematika i čudoredna po(r)uka.

3. MARULIĆEVO SHVAĆANJE POETSKOG ČINA

Marulić je svjestan baštinik različitih kultura i civilizacija, ali je izraziti nositelj svetopisamskih misli i kršćanskih shvaćanja, praktične moralke i konačnog spasenja. Pjeva i piše u biblijskom duhu, stvara moralno-religiozne kodekse i važna djela kršćanske poezije. U tom smislu je, kako bi se danas reklo, angažirani pisac, pjesnik i didaktičar. Čvrsto se držao svoje poetike, koja je u povezivanju “lijepoga s korisnim” bila ne samo bliska Horacijevu načelu *dulce cum utili*,⁹ već i vlastitom

⁹ Usp. Quinti Horatii Flacci *Epistulae*, II, 3 (*Epistula ad Pisones*).

poimanju poetskog doživljaja u funkciji čudorednog života, svijesti i prakse.¹⁰ U tom svjetlu pjeva i piše, stvara i poučava u duhu prihvaćenog binarnog principa.

Nećemo nabrajati pojedine sastave, još manje tumačiti njihovu narav i strukturu. Naš naglasak nije na klasičnoj interpretaciji, već na kreativnom jedinstvu binarne poetike u kojoj spomenute komponente jedinstveno djeluju. Naravno, nekad je vidljivija jedna, nekad druga, ali su, kad je riječ o poetsko-didaktičnom krugu, uvijek obje na djelu. Dosta je pročitati *Pisni razlike* i *Instituciju* da se u to uvjerimo.

Jasno je da je i sam auktor računao s različitim varijacijama i odnosima. No nema sumnje da mu se i veliki poetski spjevovi, *Judita* i *Davidijada*, napajaju na istim izvorima. I u njima se — premda su im primarne literarne vrijednosti — dovoljno osjeća spomenuti princip i njegova poticajno-poučna komponenta. U pojedinostima i cjelini. *Judita* je, podsjetimo, uzor-žena, ne samo “počtena” i “pobožna”, već i “presveta”, koju auktor predočava kao simbol vjere i nacionalne svijesti, dok je *David* u auktorovu tropološkom shvaćanju i tumačenju izraelski kralj, prorok i pralik samoga Krista.¹¹ Promatramo li ih u toj perspektivi, jedno i drugo su, *David* i *Judita*, pjesnički junaci i klasični egzempli religiozne pouke i kršćanskih vrлина.

Pristupimo li tim djelima i njihovim analizama s tog motrišta, zaključak se spontano nameće: Marulić je majstorski pisao i stvarao u jedinstvenu poetsko-didaktičkom postupku, pri čemu su ga uzajamno pokretale i nadahnjivale obje naznačene komponente. Budući da je naše težište na njihovoj zajedničkoj ulozi, nećemo ih odvojeno promatrati. Radije ćemo se zaustaviti na njihovu kreativnom suodnosu i međusobnom prožimanju.

U tom svjetlu nas daljnja rasprava vodi genetičkoj analizi Marulićeva ekspresivna stila. Na taj ćemo način najbolje vidjeti kako je i koliko je otac hrvatske epike: i kad pjeva etičar, i kad čudoredno raspravlja književnik.

4. POETSKO-DIDAKTIČKE ODREDNICE MARULIĆEVA POSTUPKA

Pred očima nam je dakako slojevito gradivo i njegovo poetsko nijansiranje, filološko bogatstvo i književna sredstva, stvaralački pristupi i stilska modeliranja, ali jednako tako i auktorova nezaobilazna intencija koja bira riječ i budi nadahnuća,

¹⁰ Iako nije rasprava o Marulićevu životu već o djelu, kojemu pristupamo autonomno, ovdje bismo napomenuli da se i u praksi toga držao. Živio je životom odgovorna građanina i pisca. Uravnoteženo je prilazio duhovnim i materijalnim vrijednostima te isticao značenje morala. Vjerujemo da su njegovi prvi životopisci (usp. *Vita Marci Maruli per Franciscum Natalem composita* i pogovor Franje Julianusa Marulićevu *Evangelistaru: Franciscus Iulianus Venetus lectori felicitatem*, u *Marci Maruli Evangelistarium*, Venetiis 1516, fol. 150) u duhu vremena ponešto idealizirali njegova stajališta, ali, po svemu sudeći, nisu bili površni biografi.

¹¹ Branimir Glavičić, “O Marulićevu alegorijskom tumačenju *Davidijade*” (*Dani Hvarskog kazališta XV*, Split, 1989, 152-161). Usp. također Marulićev tekst: *Tropologica Davidiadis expositio*.

uključuje osobni angažman i modificira strukture, razvija odnose i izgrađuje stil; daje mu konkretne nijanse i boje u službi estetske kreacije i etičke poruke.

Naravno, priđemo li Marulićevu tkanju samo književno, vidjet ćemo kako se odlikuje poetskim vrijednostima i jezičnim bogatstvom, skladnošću riječi i sugestivnošću tona, auktorskim doživljajem i predmetnom jasnoćom. Međutim, pristupimo li mu genetički, odmah ćemo zapaziti da su mu, uz poetske figure, važni i drugi elementi, funkcionalni i emocionalni, etički i psihološki, počevši od idejne opcije i stvarne kompozicije, edukativnih primjera i poticajnih slika, do izrazita angažmana i bliske komunikacije, pedagoških intonacija i odgojnih naglasaka.

Teoretski bismo mogli reći: stvarna vrijednost pojedinih pjesama i literarno oblikovanih poticaja nije u odvojenom promatranju forme i sadržaja, kako je to tumačila stara retorika, nego u njihovu jedinstvu. Svaka je forma dobra – upućuju nas literarni teoretičari – kad skladno i uspješno korespondira s glavnom motivacijom i konkretnim sadržajem.¹² U tom svjetlu, Marulićev izbor pojedinih riječi, njihov raspored, ritam, zvučnost i drugi poetski elementi nisu dobri sami po sebi, nego su dobri zato što “korespondiraju” s estetskim i etičkim suglasjima, odnosno što odgovaraju auktorovoj namjeri i poruci ili, još bolje, stvarnosti o kojoj govori, koju poetski ili književno-didaktički izlaže. U tom su smislu sadržajna strana i njezina osnovna motivacija Maruliću vrlo značajne pri stvaranju samoga djela.

Drugim riječima, Marulić svoj stil poetski strukturira i svjesno podešava konkretno temi. Vrlo pažljivo, u dinamičnoj suradnji obiju komponenata. S jedne je strane izrazito literaran, umjetnički kreativan i jezično plastičan, s druge – bez obzira na to o kojoj se vrsti, žanru ili području radi – pun didaktičkih naboja i sugestivnih dopuna, metaforičnih niti i konotativnih značenja.¹³

Zbog toga Marulićev kreativni čin ili, određenije, konkretni stil, želimo li mu pristupiti cjelovito, ne možemo promatrati samo s jednog gledišta, recimo poetsko-umjetničkog, u uobičajenoj stilističkoj analizi filoloških sredstava, već i s poetsko-didaktičkog, kroz psiho-genetičko strukturiranje poetskih inspiracija i etičkih ciljeva pri sudjelovanju različitih faktora u samom aktu auktorskog stvaranja.¹⁴

To u našem pristupu znači da nije dovoljno utvrditi samo da je određeni stil, recimo, skladan i metaforičan. Potrebno ga je pogledati kroz širi strukturalni

¹² Usp. Milivoj Solar, “Dva vida interpretacije”, u: M. Solar, *Pitanja poetike*, Zagreb, 1971, 39-59, posebno stranica 49.

¹³ Kritički bi formalizmi različitih škola – ne samo ruskih formalista – mogli prigovoriti našem pristupu zbog svojih shvaćanja estetske vrijednosti nekog djela (usp. Rene Wellek and Austin Warren, *Theory of Literature*, New York, 1956, passim). Stoga ćemo upozoriti da ovdje nije u pitanju samo estetsko vrednovanje već mnogo širi spektar konkretnih sudjelnica u gradnji pojedinih djela i njihovih stilova. Usput bismo izrazili mišljenje da je auktorov svijet, osobito psihološki doživljaj stvarnosti o kojoj piše, važan faktor u formiranju stila (usp. Ivor Armstrong Richards, *Principes of Literary Criticism*, London, 1924, poglavlje XVI, Analiza pjesme).

¹⁴ Rene Wellek i Austin Warren, nav. dj., usp. beogradsko izdanje, *Teorija književnosti*, Beograd, 1965, 99-112, 161-211.

postupak te vidjeti kako i iz čega nastaje, s kojim ciljem i motivom; što ga u stvari nadahnjuje, odnosno zašto se auktor služi ovim ili onim izričajem, esejističkim diskursom ili poetskom metaforikom, dramskom strukturom ili dijaloškom simulacijom, biblijskim navodom ili izravnim kontaktom, govorničkim pitanjem ili edukativnim primjerom, jednom riječi: aktualiziranim stilskim sredstvima i funkcionalističkim motivacijama.

S tog bismo stanovišta zaključili, naravno u analitičkom pristupu o kojem govorimo, da Marulićevi prozni i stihovni postupci nose u sebi obje komponente, o kojima ovdje raspravljamo, odnosno da mu je sadržaj i motivacija bitan čimbenik pri formiranju književne cjeline.

4. 1. Stilske osobitosti Marulićevih prozih djela

Lako je to provjeriti. Čitamo li, primjerice, pažljivo prozne tekstove, na prvi mah ćemo vidjeti da su puni poetskih struktura, dapače da im se literarni postupci i etička razmišljanja vrlo često iznutra uvjetuju i međusobno dopunjuju. Što ih više pokušavamo raščlaniti i bolje shvatiti, to više zapažamo njihovu nutarnju povezanost i funkcionalnu međuovisnost. Zajednički sudjeluju u auktorskom zalaganju i stvaralačkom činu; ne odvojeno, kroz stil i sadržaj, kako su to svojedobno tumačile stare poetike, već jedinstveno, kako to shvaćaju moderne estetike.

Najbolje se to vidi na primjerima. Evo jednoga iz *Evandelistara*:

Kršenje je zapovijedi izbacilo iz raja prve ljude Adama i Evu i strmoglavilo anđele s neba. A ti se, koji si možda okrivljen za isti grijeh, nadaš da ćeš onamo uzaći? Prevarit će te ta nada, prevarit će te zaista ako se ne pokaješ. Pokajniku će se pak iskazati milosrđe, jer Gospodin veli: "Kajte se, i približit će vam se kraljevstvo nebesko."¹⁵ No ako ne budeš mario da se vratiš na put pravедnosti s kojega si daleko odlutao, bit ćeš na posljetku prepušten svojoj slabosti, gomilat ćeš grijehe na grijehe i poput lađe bez kormila koja se ljulja na moru, bit ćeš nošen onamo kamo te god potjera vjetar tvoje požude. Da će ti se to dogoditi, proriče ti u psalmu ... onaj tko zna sve prije nego što se i dogodi...¹⁶

Taj kratki, veoma ilustrativan tekst — iako ga nisam posebno birao — jasno pokazuje da Marulićev *Evandelistar*, za razliku od mnogih moralno-teoloških kodeksa humanističko-renesansnog doba, nije pisan znanstveno-teološkim, skolastičkim ili, pak, jednostavnim pučko-nabožnim stilom u duhu onodobnog pokreta *devotio moderna*. Izvadak koji smo naveli upućuje na Marulićev

¹⁵ Mt 3, 2.

¹⁶ *Evandelistar* I (preveo, komentirao i latinski tekst priredio B. Glavičić), *Sabrana djela*, Split, 1985, 171, latinski izvornik str. 534.

pripovjedački postupak visoke umjetničko-pedagoške strukture s jasnim intonacijama teološko-didaktičke retorike. U igri su različita književno-poučna suglasja, skladna i sugestivna, koja auktor i te kako prati i podešava. Zato takav stil nazivamo poetsko-didaktičkim.

Na to nas navode tri osnovna razloga: 1. auktorska umjetnička struktura i bogata literarna metaforika; 2. dijaloška fikcija, zamišljeni razgovor pisca sa svojim čitateljem, i njezina izrazita sugestivnost; 3. poetska reljefnost teksta i intenzivan etički angažman auktora.

Sva tri su ta razloga, imam dojam, na prvi mah uočljiva u čas prije iznesenom ilustrativnom navodu. Dovoljno je promotriti slikovite izričaje i emotivne naboje, osluhnuti stilsku poetičnost i govornu ekspresivnost, da se osjeti literarna reljefnost. Taj, rekao bih, uobičajeni Marulićev kombinirani ekspresionizam svojim dinamičnim kontrastima i dobro smišljenim paralelizmima, duhovnim asocijacijama i biblijskim referencijama izravno upućuje na svoju osnovnu motivaciju i komplementarna poetsko-etička nadahnuća.

Nema dvojbe, stilski je i sadržajno vješto modeliran te slikovito izrečen u dramskoj impostaciji i dinamičnu uprizorenju. U prvom planu se ističu kontrarne slike i birane poredbe: *izbacilo iz raja – strmoglavilo s neba, lađa bez kormila i vjetar požude* (u pjesničkoj viziji opasnosti na moru i neodgovornu poigravanje auktorova sugovornika s vlastitom sudbinom). Literarne su inspiracije i auktorske namjere pritom očite. Čitatelj ih, kao i auktor, spontano doživljava književno i poučno.

Istom nas zaključku vodi i navedeno retoričko pitanje u sugestivnoj intonaciji: *A ti se, koji si možda okrivljen za isti grijeh, nadaš da ćeš onamo uzaći?* Imaginacija je vidljiva, književni impulsi očiti. U nastavku se još više potvrđuju. Naime, angažirani pisac ne prihvaća nikakvu ispriku i mirnu raspravu, nego u želji za što većom sugestivnošću poseže za kumulativnim literarnim iskazom prijekorna naglasaka i neprijeporna uvjerenja: *Prevarit će te ta nada, prevarit ćete zaista.*

Čitajući cijeli tekst, od prve uočavamo da ne pripada izričaju pučko-nabožnih sastava kao ni stilu stručnih ekspozicija, već da se radi o funkcionalnoj stilizaciji književno-etičkog gradiva, puna egzistencijalnih i moralnih primjera, u skladu s osnovnim načelom Marulićeve poetike koje smo s razlogom nazvali binarnim.

U tom je literarno-poučnom crescendo osobito indikativna snažno artikulirana pretposljednja, pogodbeno rečenica sa svojim poredbenim slikama i izazovnim upozorenjima: *No ako ne budeš mario da se vratiš na put pravедnosti s kojega si daleko odlutao, bit ćeš na posljetku prepušten svojoj slabosti, gomilat ćeš grijehe na grijehe i poput lađe bez kormila koja se ljuđa na moru, bit ćeš nošen onamo kamo te god potjera vjetar tvoje požude.*

Slike su, kako vidimo, višestruke; pune su različitih konotativno-asocijativnih upozorenja i literarnih stilema; no funkcije su im jedinstvene. Metaforični izričaji, kao što su *lađa bez kormilara* i *vjetar požude*, dozivlju u pamet različite opasnosti, životnu i moralnu. Marulić ih sudbinski povezuje kako bi što učinkovitije djelovao. U tom svjetlu, prelazeći u završni rasplet, sa sigurnošću gleda sugovornika — kao

lađu na moru, bez kormilara — kako *gomila grijeha na grijeha* te se nezaustavljivo prepušta *vjetru svoje požude*.

Taj posljednji slikoviti izričaj *kamo te god potjera vjetar tvoje požude* u našem tumačenju ima osobitu važnost. *Vjetar požude* rijetka je i neobična sintagma. Auktor ju je, bez dvojbe, književno sročio u suodnosu s prethodnom, nešto običnijom poredbeno-poetskom slikom: *lađe bez kormilara koja se ljuđa na moru*. No baš zbog toga, zbog svoje rijetkosti i neobičnosti izričaj: *bit ćeš nošen onamo kamo te god potjera vjetar tvoje požude* na svoj je način, usudio bih se reći — dakako s cjelokupnim moduliranjem ciceronski voluminozna rečeničnog niza — izravan potporan našoj tezi o estetskom i etičkom jedinstvu Marulićeva stila. Koliko u genetičkom, toliko i u semantičkom smislu. Na neki je način “krunski svjedok” nutarnje simbioze pjesnikovih izvornih vena. U osnovnu mu je strukturu uključena moralna opomena koja je istodobno, promatramo li je cjelovito, tvorni uzrok tako formirane strukture s jasnom funkcijom i konkretnim značenjem.

Sve to što je rečeno na kraju potvrđuje Božjim auktoritetom. Poziva se na Sv. pismo¹⁷ služeći se poetskom figurom, proširenom metonimijom; za Boga kaže “onaj koji sve zna”.

Nećemo ići u nove analize, ali govoreći o poetsko-didaktičkom stilu i postupku, moramo napomenuti da Marulić nije tipičan samo po svom literarno-edukativnu tkanju, već i po svojim difuznim formama, u prvom redu u proznim tekstovima. *Institucija* je na primjer gotovo u cjelini oblikovana u fabularnoj naraciji različitih manjih oblika i struktura: refleksivnih izlaganja i zanimljivih slika, biblijskih navoda i poučnih anegdota, čudotvornih priča i poticajnih primjera, svetačkih legenda i neobičnih događanja, aforističkih misli i vješto stiliziranih biografija s naglašenom karakterizacijom različitih likova vrlo bliskih klasičnom žanru egzempla.

Evo jedne biografske “novelete” koja to izravno ilustrira:

*Budući da je prodavala svoje tijelo, Marija je Egipatska živeći bila mrtva.*¹⁸ *Ali onaj koji je došao “tražiti ono što je izgubljeno”*¹⁹ i “zvati na pokajanje ne pravednike, nego grešnike,”²⁰ *ušao je napokon u “kuću njezina srca” i rekao joj: “Djevojko, ja ti govorim, ustani!”*²¹ *I ona koja je već dugo ležala u blatu besrama, s mjesta ustade. A ustade da bi u gorčini svoje duše potražila Isusa koga je izgubila u svojoj zabludi. Naime, kad je iz Aleksandrije došla u Jeruzalem, nije mogla stupiti u hram Božji jer ju je neka nevidljiva sila zadržala. Zastade na pragu začuđena, zbunjena, posramljena i povuče nogu, preko volje, natrag.*

¹⁷ Ps. 81, 12-13.

¹⁸ Ponovno se služimo Glavičićevim prijevodom i bilješkama. Grijeh je u kršćanskom shvaćanju smrt duše, usp. na primjer 1 Tim 5, 6.

¹⁹ Mt 18, 11; Lk 19, 10.

²⁰ Mt 9, 13; Mk 2, 17; Lk 5, 32.

²¹ Usp. Mk 5, 41.

No čim je uvidjela da je nedostojna da stupi na sveto mjesto zato što se u životu okaljala bogohulnom bludnošću, osjeti zbog toga tešku grižnju savjesti te se uze kajati što je nevaljalo živjela. I, oblivena suzama, odluči da učini kraj svojoj sramoti ondje gdje je počela osjećati na sebi Božje negodovanje. Pa kad je ponovno pokušala zakoračiti, uđe slobodno i već bez ikakve zapreke. Domalo baci se skrušeno pred križ Gospodnji ne prestavši plakati tako dugo dok nije čula ove riječi: Ako se želiš pokajati, za svoje spasenje prijeđi preko Jordana.²²

Prešavši, dakle, preko Jordana, zađe u pustinju započinjući već drugi život i usvajajući drugačije vladanje negoli je ono što ga se sve do onog dana nije ostavljala.

I, kao prvo, glavu što ju je često prije kitila draguljima i zlatom, sada je izložila nepogodama onoga podneblja zadovoljna da je ničim ne pokriva; kosu što ju je prije redovito kovrčalom kovrčila i činila uvojke, sada je odrezala i bacila na zemlju da bi je nogama pogazila; lice koje je prije i po više puta na dan ličila bjelilom i crvenilom, sada je suzama natapala i pustila da ga pali sunce; prsa što ih je prije običavala stegnuti grudnjakom koji bi joj obuzdao bujne dojke, sada je šakama tukla. Ukratko, cijelo je svoje tijelo, koje je prije plivalo u svakovrsnim ugodama, iscrpila postovima, izmučila bdjenjima, zamorila naporima, uzbudila neprekidnim molitvama, poružnila golotinjom i skućila oskudicom. Tako se potpuno izmijenila kad ju je četrdeset godina poslije njezina obraćenja vidio opat Zosima prolazeći slučajno sam kroz onu pustoš. A zatekao ju je kako se u molitvi podiže visoko od zemlje te prelazi preko Jordana hodeći iznad vode ne smočivši noge. Do tolikog je, eto, savršenstva stigla živeti u pustinji ona koja je bila tako propala živeti u gradu.²³

Uzeli smo ovaj primjer — a sličnih je ili ponešto različitih na stotine — s namjerom da podsjetimo na literarnu strukturu ne samo ove priče, već i cijeloga djela. Marulićeve su *praktične moralke*, kako rekosmo, pisane u narativnom postupku. Književni su im elementi važan oslonac. Radi se — ponovit ćemo ključni izričaj — o *difuznim formama* u etičkoj funkciji. Po tome se razlikuju od uobičajenih moralnih priručnika. U tom je modelu fabularna biografija Marije Egipatske — javne žene, pokajnice i pustinjakinje — jedna od uobičajenih literarnopoticačnih formulacija Marulićevih mozaičnih tkanja u kojima dominiraju: smišljene alegorije i neobične pripovijetke, figurativne slike i kratke eksplikacije, biblijske pouke i didaktički poticaji poganskih i kršćanskih pisaca, i to najčešće međusobno pomiješano i višestruko isprepletano.²⁴

²² To jest neka pođe u pustinju istočno od Jordana.

²³ M. M a r u l i ć, *Institucija*, I, Split, 1986, 147-48 (izvornik, nav. dj., 360-61).

²⁴ To bi, kad bi se stvar stručno obradila, moguće i u obliku doktorske radnje, otkrilo za sada malo poznatu literarnu reljefnost oca hrvatske književnosti.

Marulić, kako znamo, svoje predloške sabire sa svih strana ili ih sam smišlja, odnosno prerađuje i književno dotjeruje. Svjesno ih povezuje i dopunja kratkim komentarima i pedagoškim upozorenjima. Naracija mu je pritom dramski nametljiva i funkcionalno sugestivna. Prekida je po volji i ponovno započinje nekom drugom temom ili primjerom, sličnima ili različitima, u službi svog estetskog načela “ugodno i korisno”.

Zanimljivost je, što smo napomenuli, to veća što mu se taj binarni princip ne vidi samo u stilu i postupku, nego jednako tako u koncepciji i izradi pojedinih djela. *Institucija* je u tome tipičan primjer. Ne samo što je puna različitih forma i raznolika gradiva, nego je i sama, po kompoziciji i strukturi, prototip difuznih žanrova. U njoj se miješaju različiti oblici i postupci koji se između sebe dotiču i jedni u druge prelijevaju, tvoreći vrlo dinamičnu naraciju i zanimljivu estetsko-etičku cjelinu.²⁵

4. 2. *Poetsko i didaktičko jedinstvo u Marulićevim poetskim djelima*

U poetskim su sastavima nešto drugačiji postupci i odnosi nego u proznim tekstovima. No zaključci su vrlo bliski: Kao što se u moralno-teološkim kodeksima etička poruka obogaćuje književnom strukturom, tako se poetska inspiracija u pjesničkim oblicima nadahnjuje osnovnom motivacijom i predmetnom refleksijom. Drugim riječima, poetska je komponenta u stihovima vrlo aktivna, ali ni etička nije zanemariva. Iako im se odnosi u mnogo čemu mijenjaju od naslova do naslova, i u pjesničkim su djelima veoma uočljivi konkretistički pristupi i funkcionalistički postupci, auktorski angažman i didaktička metaforika. Otvorimo li, primjerice, *Pisni razlike* ili *Dijaloške i dramske tekstove*, brzo ćemo se u to uvjeriti.

Evo jednog primjera neobična naslova, *Glava martaška govori*:

*Ostavi svitu svit tko prozri na mene,
jere je kako cvit ki procti te svene.
Razberi život svoj, ča je zled parjaj tja,
misleći da ovoj biti ćeš ča sam ja.
Jere sam nikada ovi bil ja isti
toj ča si ti sada; zatoj se osvisti
ter tvori ča drago znaš da će Bogu bit,
jere je toj blago ko ne mož' izgubit.
Jer se sva svitovna skončaju u on hip
netom smart jadovna iskusi svoj nalip.
Zatoj ti velju još: otvor' svist i razum*

²⁵ Po tomu se Marulić bitno razlikuje od svojih suvremenika koji su se u moralno-teološkim zbirkama (*summae morales*) više utjecali znanstveno-skolastičkoj metodi, nego književno-poučnu stilu. Naš je pjesnik međutim imao prednost. Od moralno-teoloških je djela stvorio svojevrstne bestsellere koji su u XVI. i XVII. stoljeću bili rado čitani u mnogim europskim zemljama.

*ter Božji dokle mož' sliditi hotij drum.
Jere dan ki mine opet se ne vrati,
a da nas pogine, smart stoji za vrati.
Ter ne da ponesti ner dila ka s' stvoril,
ka te će dovesti gdi budeš zadvoril.²⁶*

Kad se formalno promatra, ta je kratka refleksivna pjesma poetski vrlo zanimljiva. Marulić izmišlja temu i nudi poetsku fikciju: služi se nekom vrstom personificirane metafore, monologom mrtvačke glave, te tako imaginarno tka neobičnu dijaloško-dramsku scenu. Ni druga joj poetska sredstva nisu zanemariva. Riječ je o probranu poetskom ruhu, metrički i ritmički veoma skladnu, s dosta čistih rima i snažnih izričaja gnomskog stila, osjećajne misli i refleksivna doživljaja.

Međutim, da taj poetski sastav slučajno nije napisan u stihu, naše bi se tumačenje sasvim spontano zaustavilo na meditativnu proznom tkivu i moralno-religioznoj poruci, upravo na onomu o čemu Marulić raspravlja u svojim etičkim kodeksima. Zbog toga naša analiza navedene pjesme, promatrane u auktorovu stvaranju i čitateljevu doživljaju, uključuje jednu i drugu percepciju, poetsku i etičku, dakako u jedinstvenoj fakturi. Motivacija joj je nametnula svoje kanone, tako da je poetska versifikacija i cjelokupna struktura u njezinoj službi.

Napomenemo li da su mnoge Marulićeve pjesme slične misli, stila i nadahnuća, mnogo toga smo kazali u jednom dahu. Auktor ih gradi u istoj nakani, poetski funkcionalno.²⁷ Razumljivo je, njihova ih manje ili više uspješna versifikacija svrstava u poetska djela. No, nema sumnje, bitno ih inspirira didaktička vena sa svojim etičkim suglasjima.

Evo nekoliko stihova iz *Dobrih nauka* (i naslovi su u Marulića znakoviti), koji, dakako, na svoj način to potvrđuju:

*... Ludost je velika i škoda još mnoga
ljubiti človika veće nego Boga.
Samo (j') Bog svemogi, ki je sva istina,
a svit ov hudobni himba ter taščina.
Jere je vas ov svit i njegova slava
kakono jedan cvit al jutrinja trava:
cvit barzo povene kada mu pripeče,
a slava obene kad sunce isteče.*

²⁶ M. Marulić, *Dijaloški i dramski tekstovi*, priredio N. Kolumbić, Split, 1994, 129.

²⁷ Neke su izrazito moralnoreligiozne i didaktične: *Govoren'je duše osujene i odgovor Isusov*, *Suprotiva slasti od blaga*, *Svarh muke Isukarstove*, *Duša iz groba ove riči nam govori*, *Grišnik govori*, *Isus odgovara*, *Počinjje pokripljen'je od devetih kori angelski*, *Slavić*, *Prikazan'je historije svetoga Panucija* i *Stumačen'je Kata*. Poneke su opet, kao *Stumačen'je psalma: Miserere mei Deus*, *Od deset zapovidi* te neke druge, akomodirani prepjevi ili jednostavna tumačenja biblijskih predložaka.

*Zato ne ljubimo koja barzo minu
vikovna išćimo ka nigdar ne ginu.*²⁸

I ovi stihovi sa svojom poetskom tvorbom izravno upućuju na recipročne odnose glavnih komponenata. Ponovno su na djelu etički naboji i gnomске refleksije, na što podsjeća uvodni dvostih. Točnije rečeno, uz poetsku je očita i didaktička motivacija. Misaone se poredbe i slikovita kazivanja rađaju iz njezina nadahnuća, u funkciji glavne preporuke kojoj je klimaks u posljednjem dvostihu: *Zato ne ljubimo koja barzo minu / vikovna išćimo ka nigdar ne ginu.*

Naš je zaključak stoga jednostavan: moralno-religiozni su poticaji bitne sudjelnice ove pjesme, kao što su čas prije spominjane metafore i figurativne poredbe važni činitelji didaktičke proze.

Naravno, pojedini se oblici i postupci, ni u prozi ni u poeziji, ne mogu generalizirati i onda prema tome doživljavati i prosuđivati cijelo djelo. Naprotiv, distinkcije su vidljive. Radi se o različitim vrstama i stilovskim modifikacijama. Marulić poticajno i umjetnički raznoliko stvara i piše. U toj mu se modulaciji, s različitim motivima i inspiracijama, odnosno s većim ili manjim utjecajem jedne ili druge komponente, mijenjaju pojedini oblici, postupci i modeli. Očito je to, često u istim djelima, a posebno u poetskim i proznim tekstovima. Dok mu je, na primjer, u nizu pjesama, kako smo već djelomično vidjeli, izrazita etička poruka, u *Juditi* je i *Davidijadi* dominantna poetska inspiracija. Zbog toga bih, ostajući na postavci binarnog jedinstva, upozorio na raznolikost stvarnih odnosa jedne i druge vene, što ne isključuje njihove aktivne uloge i prožimanja i u jednim i u drugim djelima.

Pogledajmo jedan motiv iz *Judite*. Riječ je o prizoru kad se biblijska junakinja prije odlaska u Holofernov tabor pomno dotjeruje. Marulić vrlo uspješno prikazuje njezine nakite i ljepotu. Lirski su mu izričaji na samom vrhuncu. Stihovi su poneseni a slike impresivne.

*Splete glavu kosom, vitice postavi,
kontuš s urehom svom vazam na se stavi.
S ošvom ruke spravi, uši s užerezmi,
na nogah napravi čizmice s podvezmi.
S urehami tezmī, ča mi je viditi,
dostojna bi s knezmi na sagu siditi;
i jošće hoditi na pir s kraljicami
i čtovana biti meu banicami.
Zlatimi žicama sjahu se poplitci,
a trepetljicami zvonjahu uvitci...*²⁹

²⁸ M. Marulić, *Dobri nauci*, stih 69-78, u *Pisni razlike*, priredio J. Vončina, Split, 1993, 80.

²⁹ *Judita*, stihovi 1088-1097, u izdanju *Sabranih djela*, Split, 1985, priredio M. Moguš, 154-155.

Judita se, eto, tako dotjerala da po izgledu više sliči petrarkističkoj “gospoји”, nego biblijskoj junakinji.³⁰ Međutim, taj poetski zanos o ženskoj kićenosti i ljepoti u Marulićevu stilu nosi u sebi i drugi pol auktorova intimnog svijeta: Juditin duhovni lik, uzor pobožnosti, kreposti i junaštva, te poetski slijedi osnovnu motivaciju djela. Zbog toga se pjesnik obzirno ograđuje od izrečene galantnosti i spontano dodaje kako Judita, u svojoj moralnoj ljepoti, “veće liposti da uresi ner ureha njoj”:

*Velik urehe glas da liposti veći,
ka biše kako klas iz trave resteći,
al kami, ki steći u zlato, zlatu da,
izvarsno svitleći da zlato većma sja.
Tako t' ona prida uresi krasosti
poveće ner prija od njeje liposti.
I to ne bi dosti, kako pismo pravi,
Bog njeje svitlosti uljudstva pristavi;
jer te take spravi ne bihu od bludi,
da svete ljubavi i pravdenih ćudi...³¹*

Odnosi su između ovih i čas prije navedenih stihova izravno međuovisni, uzajamni. Međusobno se osvjetljuju i nadopunjuju. Etička inspiracija slijedi poetsku, skladno joj se pridružuje i etički je tumači. Iako se radi o specifičnu postupku, vidljiv je odraz poetsko-didaktičkog jedinstva u kompoziciji i strukturi. Marulić ima smisla za lirski iskaz i poetsku ljepotu, ali ne zaboravlja na nutarnju međuovisnost pjesničke inspiracije i etičke misli, koje se — uzgred budi rečeno — jasno prate u motivaciji i fakturi cijeloga spjeva, u kojemu je Judita vjerski i etički ideal te u tom smislu biblijski znak Božje pomoći u teškim vremenima ne samo izraelskoga već očitog, u Marulićevu rodoljubnom nadahnuću, i hrvatskoga naroda u nemirnu razdoblju povijesnih prijetnji i otomanskih osvajanja.

I u drugim poetskim djelima nailazimo na slične postupke, koliko u pojedinim slikama i motivima, toliko u općoj biblijskoj impostaciji i umjetničkoj doradi. Primjerice, u *Davidijadi* se vrlo često, u čvrstim pjesničkim i etičkim suodnosima biblijskih nadahnuća iz scene u scenu prelijevaju epski motivi i tropološke naznake između Davidova i Kristova poslanja,³² što samo po sebi upućuje na suplementarne suodnose poetske i didaktičke vene.

U *Suzani* se, primjerice, susrećemo sa sličnom scenom kao i u *Juditi*, s jedne strane s poetskim opisom fizičke ljepote, s druge s moralnim vrlinama glavne junakinje. Nećemo navoditi sve stihove, ali ćemo upozoriti kako je Marulićeva poredba ili, kako on kaže, “prilika” o Suzaninoj “liposti i počtenu glas” jasno svjedočanstvo poetskih i moralno-didaktičkih nadahnuća u Marulićevim djelima ili, još bolje, u svom je slikovitu izričaju: *U družbi živihu lipost i počten glas, /*

³⁰ Usp. M. T o m a s o v i ć, “Pjesničke i poetičke osobitosti Marulićeve *Judite*”, u M. M a r u l i ć, *Judita*, Split, 1988, 31.

³¹ Nav. dj., stihovi 1104-1113; str. 155.

³² Branimir G l a v i ć i ć, “O Marulićevu alegorijskom tumačenju *Davidijade*”, *Dani Hvarskog kazališta XV*, Split, 1989, 152-161.

*složili se bihu kakono s tistom kvas*³³ — svojevrsna metafora naše teze o uočljivu jedinstvu njihovih poetskih i etičkih izvora i vrijednosti.

U tom smislu ćemo na kraju, govoreći o Marulićevu postupku i stilu, ponoviti temeljnu misao: Marulić je spontano gradio na obje komponente, pjesničkoj i didaktičkoj. Auktorski jedinstveno. Zahvaljujući tome, uz književno su mu bogatstvo i poetsku ljepotu vidljivi i drugi inspirativni elementi. Ukratko, stil mu je auktorski tipičan; zasniva se na dvojnog principu, mahom psiho-pedagoške naravi. S pravom ga možemo zvati poetsko-etički ili književno-poučni.

5. POETSKO-DIDAKTIČKO ZNAČENJE MARULIĆEVE TEMELJNE MOTIVACIJE

Ima još nešto što je, kad promatramo Marulića s jedinstvena poetsko-etičkog gledišta, veoma znakovito. Riječ je o više puta spominjanoj glavnoj motivaciji. Naime, analizirajući različite vrste i podvrste njegovih djela, lako je uočiti slojevitost njihovih (predmetnih) polja i gustu raznolikost (auktorskih) motiva,³⁴ ali i njihovu idejnu sličnost ili, bolje, stanovitu istovjetnost u zajedničkoj nakani i obradi.

Preciznije rečeno, svako Marulićevo djelo ima svoj predmet i svoju intenciju. Međutim, pristupimo li im u širem smislu kao cjelini, zajednička im je opcija vrlo bliska. Odreda književno i poučno djeluju, mahom moralno i religiozno. U tom se kontekstu, bez obzira na žanrovske razlike i predmetnu tematiku, može govoriti o njihovoj osnovnoj opciji ili, kako mi kažemo, temeljnoj motivaciji. Odveć je uočljiva da bismo je smjeli zaobići. Znatno je utjecala na funkcionalno povezivanje književnih i poučnih komponenata u Marulićevim tekstovima. Stoga ćemo joj ovdje ukratko izravno pristupiti; više zbog njezina literarnog nego sadržajno-didaktičkog značenja.

Mnoge su nam stvari već poznate; nećemo ništa uopćavati. Rekli smo da u nekim malim formama ima i drugih i drugačijih tema i motiva. Međutim, kad je riječ o djelima moralno-didaktičkog kruga, zapravo o glavnini Marulićeva opusa, onda se — dakako u širokom shvaćanju poetskih vrednovanja — može kazati da naš pjesnik funkcionalno planira i angažirano stvara u vidu jedinstvene poetsko-didaktičke motivacije, koja je i literarno relevantna.³⁵

Jasno, Maruliću je kao auktoru pred očima realnost života sa svim moralnim zahtjevima i ljudskim kušnjama, ali i središnje etičko načelo *Quidquid agis*

³³ *Suzana*, v. stihove 31-48, posebno 47-48, u M. M a r u l i ć, *Pisni razlike*, Split, 1993, 55.

³⁴ Dovoljno je pogledati kazala *Evangelistara i Institucije*, odnosno *Davidijadu i Juditu*, s dijalektičkim suodnosima kultura i civilizacija u *Dijalogu o Herkulu*, ili samo multidisciplinarnu građu *Repertorija*, da se vidi što je sve nadahnjivalo oca hrvatske književnosti, kako su mu slojeviti autorski motivi i kojim se sve tematskim poljima zanimao.

³⁵ Ovdje bismo u vezi s tim naznačili jednu usputnu analogiju: Kao što nekim Marulićevim malim formama, konkretno mladenačkim epigramima, mitska metaforika daje određenu poetsku vrijednost (bez nje ili, bolje, bez njezina razumijevanja stihovi bi bili bezvrijedni i nezanimljivi), tako često spominjana etička optika i glavna motivacija, s druge strane, pridonose svoje vrijednosti Marulićevu stihu i prozi, izgrađuju i obogaćuju cjelovitu strukturu glavnine djela.

*prudenter agas et respice finem.*³⁶ U tom svjetlu mu je skolastički svršni uzrok (*causa finalis*), odnosno biblijska misao na vječnost, bio zvijezda vodilja. U njezinu je osvjetljenju svu svoju kreativnu inspiraciju, ne odričući se nikad, kako bi Tin rekao, svog “rođenog (poetskog) živca”, svjesno usmjeravao prema magistralnoj normi teološke opcije i religiozne etike: živi i radi *sub specie aeternitatis* (*pod vidom vječnosti*).

Očito, kad je djelo jednom napisano, ono dalje živi svojih autonomnim životom. S pravom ga shvaćamo i tumačimo prema njegovim literarnim vrijednostima. No nema sumnje da je auktorski angažman, s temeljnom motivacijom i namjerom, koji se u njemu osjeća u najužoj vezi s tim istim vrijednostima kao i vrijednosti s njim. Predmetno su povezani. I Marulić je to znao te svjesno inspiracijski i motivacijski djelovao.

U središtu mu je konkretan čovjek i njegova sudbina: krepstan život i konačno spasenje. Zanimaju ga individualni problemi i sudbinska pitanja; obilno crpi iz različitih civilizacija i kultura, životnih iskustava i ljudskih spoznaja; svjesno poseže za biblijskim predlošcima; služi se antičkim i kršćanskim izvorima; smiono ponire u osobni život i društvene odnose; obrađuje strasti i vrline... I sve to radi u istoj namjeri, s jasnim ciljem da svog čitatelja pouči i praktično usmjeri prema duhovnoj preobrazbi i moralnoj praksi. Konkretistički se upušta u životnu problematiku i sa svojim čitateljem zainteresirano razgovara, iskustveno, na interpersonalnoj razini, u perspektivi vječnosti.³⁷ Uporno izlaže i tumači s mnogo akumulativnih poticaja i dokazivanja, biblijskih navoda i literarnih primjera. Mogli bismo slobodno reći da je prvi hrvatski angažirani pisac.

S tog gledišta, stil koji smo čas prije analizirali nije “samosvojan”; nikad nije učinak “čiste” forme ili, da se jasnije izrazimo, samo poetske kreacije, modernog larpurlartizma, već naznačene binarne strukture: s jedne strane poetskih inspiracija i sredstava, izbora i poretka riječi, s druge auktorskih eksplicacija i etičkih po(r)uka. Po tome je Marulić, usuđujemo se reći, tipičan i specifičan. Bitno je obilježen esencijalističkom vizijom morala i nutarnjim nabojsima svog angažmana, koji se uzajamno dopunjuju u službi književnih vrijednosti i čestita života.

U tom smislu bismo se lako složili s interpretacijskom postavkom značajne skupine njemačkih teoretičara iz prvih desetljeća XX. stoljeća — poznatom pod nazivom “*Motiv und Wort*” (*motiv i riječ*)³⁸ — u kojoj se, pri stvaranju i analiziranju umjetničkih djela, računa s izravnim suodnosima i stvarnim paralelizmima između jezičnih komponenata i sadržajnih poruka, odnosno psiholoških doživljaja i konkretnih izričaja. Stoga ćemo zaključiti da su u Marulića, kao i u njegova velikog prethodnika Dantea Alighierija ili sto i pedeset godina

³⁶ Što god radiš, razborito radi i misli na svršetak.

³⁷ Zanimljivi su njegovi stavovi i nepokolebljivi moralnoteološki principi: svojevrsni je egzistencijalist čvrste esencijalističke filozofije.

³⁸ Usp. istoimeno zbornu djelo *Motiv und Wort. Studien zur Literatur und Sprachpsychologie*, Leipzig, 1918; Leo Spitzer, *Stilstudien*, München, 1928.

mlađeg Johna Milтона,³⁹ takvi odnosi višestruko vidljivi; dapače i literarno su respektabilni. Temeljna im je motivacija, uz pojedinačne motive koje obrađuju, bila smjer i potpora te u tom smislu značajan koordinator uzajamnih prožimanja literarnih i etičkih vrijednosti u cjelokupnom radu.

Dakako, u skladu s tematskom raznolikosti, namjenom i stilizacijom pojedinih djela, spomenuta mu se prožimanja etike i estetike nisu na isti način odvijala i ostvarivala. Već smo naznačili da su umjetnički postupci i odnosi između proznih i stihovnih žanrova veoma raznoliki. Ovdje ćemo još jasnije upozoriti da je i sam auctor akomodativno postupao. Primjera radi, moralnoteološka mu se osnova u pjesmi *Dobri nauci* ili *Carmen de doctrina* služi poetskom potkom u funkciji glavne poruke, pri čemu je motivacija izražajnije od poezije, dok mu, s druge strane, izravni biblijski predlošci u *Davidijadi* i *Juditi* daju maha poetskoj inspiraciji, pri čemu su kreativni impulsi uočljiviji od središnje motivacije.

No, bez obzira na sve pojedinosti i uočljive razlike, temeljna mu je motivacija veoma aktivna i dovoljno vidljiva. Spontano je uzima u obzir u svim fazama. S njom bira i modelira pojedine teme, modificira simboliku i tipizira stil. *Institucija*, *Evandelistar* i *Pedeset parabola*, uz niz drugih proznih djela, otvoreno su na toj strani. Zajednička im je motivacija, ako bismo se izrazili rječnikom Marulićeva vremena, bila ne samo *causa finalis*, *svršni*, nego i *causa efficiens*, *tvorni uzrok*. Toliko je sveprisutna da ih auctor svjesno strukturira u uzajamnim suodnosima lijepe književnosti i poticajne poruke.

Ni poezija mu se u tomu mnogo ne razlikuje od proze. Većina je teološko odgojnih pjesama koncipirana i ispevana u uskom suodnosu glavnih vena i njihovih nadahnuća. U duhu osnovne motivacije. Dapače i one druge, lirske i epske, u kojima su izrazitiji literarni impulsi i motivi nego poučni elementi, nose u sebi jasne biljege jedinstvene opcije. Izravno se ili neizravno uključuju u literarno-edukativnu funkciju.⁴⁰

Ukratko, Maruliću je njegova “temeljna motivacija” značajan pokretač, cilj i nadahnuće. U tom smislu je — zbog čega je ovdje i spominjemo — kad izravno, kad neizravno funkcionalno djelovala na neosporno književno i etičko jedinstvo u njegovim djelima.⁴¹

³⁹ Danteova *Božanska komedija* i Miltonov *Izgubljeni raj*, kao i niz Marulićevih naslova, pripadaju širokom krugu djela koja su građena na uskom suodnosu “motiva i riječi”.

⁴⁰ Teško je naći koji sastav u *Pisnima razlicim* (Split, 1993) i *Dijaloškim i dramskim tekstovima* (Split, 1994), koji bi bio izvan tih određenja. I one domoljubne, poput *Molitve suprotiva Turkom* ili *Tužen'ja grada Hjeropolima*, i kritično-humoreskne, poput *Spovidi koludric*, *Anke satire* i *Poklada i Korizme*, nose i taj biljeg. Jednako tako akomodacije, poput *Slavića*, *Prikazan'ja historije svetoga Panucija* i *Stumačen'ja Kata*, kao i prozni prijevod *Naslidovan'ja* imaju istu nazorsku opciju ili, bolje, zajedničku osnovnu motivaciju.

⁴¹ Zahvaljujući takvu postupku koji je vodio brigu o ljepoti i odgojnim poticajima, Marulić je postigao dvije značajne prednosti: s jedne je strane glavni predvodnik biblijske inspiracije i kršćanske optike u “humanističkoj književnoj republici”, ne samo našoj, hrvatskoj, nego i općoj, europskoj; s druge je istaknuti auctor duhovno-literarnih djela. Od moralnih je kodeksa uspio stvoriti svojevrstne bestsellere koji su, kako znamo, u XVI. i XVII. stoljeću preplavili Europu.

Drago Šimundža

AESTHETIC AND ETHIC UNITY IN THE WORKS OF MARULIĆ

Marulić is a many-sided cultural figure, of exceptional richness and complexity. He can be approached from several points of view, and his works can be divided into various genres and sub-genres, circles and areas. However, irrespective of the genre, area or theme concerned, his personal style will easily be seen. In most of his oeuvre this is essentially determined by literary creation and moral and theological commitment. He consciously builds upon an aesthetic and ethical unity, so that both poet and moralist speak in him, writer and theologian.

It is this that the paper is concerned with. At the centre is a basic thesis about the binary principle in the poetics of Marulić: the poetic and the ethic. Marulić, says the author, used this in both poetry and prose. His inspirations are different, but the motivation is always the same – moral and didactic. Thanks to this, all of his works, if one excludes certain minor forms, are essentially marked by both components – naturally, the poetic more by the poetic, the discursive more by the moral and theological.

To support these claims, a comparative analysis is made of Marulić's genetic procedure and stylistic means in both genres, prose and verse, in which he shows a creative collaboration of both the components. This style is thus called the poetic-didactic. Its essential features are: 1, an artistic structure and a rich metaphorical layer; 2, poetic relief and thoroughgoing ethical commitment; 2, dialogical fiction, an imaginary conversation between the poet and the reader, and suggestiveness leading the poet intentionally to choose material and cumulative presentation for the purpose of poetic and didactic effect.

From this point of view it is concluded that Marulić's creative act, if one wishes to approach him integrally, cannot be looked at only from a poetic and artistic point of view, through an ordinary stylistic analysis of his philological means, but also from the poetic-didactic, through the psycho-genetic structuring of the united aesthetic and ethical inspirations and intentions that have both been involved in the act of creation.